

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.01.065>

УДК 811.161.2'367.625.43'38

О.Я. ЛАВРИНЕЦЬ, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

вул. Г. Сковороди, 2, Київ, 04655

E-mail: lavrinets@ukma.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-6363-1502>

ТИПИ СКЛАДЕНИХ ГОЛОВНИХ ПРЕДИКАТИВНИХ ЧЛЕНІВ У СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЯХ СУЧАСНОГО АДМІНІСТРАТИВНО-КАНЦЕЛЯРСЬКОГО ПІДСТИЛЮ

У статті проаналізовано складені головні предикативні члени в синтаксичних конструкціях сучасного адміністративно-канцелярського підстилю. З'ясовано структурно-семантичну специфіку дво-, три- і чотирикомпонентних головних предикативних членів, особливості використання пасивних конструкцій з аналітичним головним предикативним членом у сучасних документах, зразки яких подають навчальні посібники та довідники, датовані першими десятиліттями ХХІ ст.

Ключові слова: адміністративно-канцелярський підстиль, пасивна конструкція, складений головний предикативний член, форми на **-но**, **-то**, пасивні дієприкметники на **-ний**, **-тий**, пасивні дієслова на **-ся**, дієслівна зв'язка, модальний компонент, приєднаний компонент.

Однією з визначальних рис синтаксису офіційно-ділового стилю сучасної української літературної мови є широке використання двоскладних і односкладних речень із різними типами аналітичних предикативних головних членів — відповідно складених дієслівних та іменних присудків і складених головних членів односкладних речень. Ці речення входять до системи пасивних синтаксичних конструкцій, сформованої значною мірою під впливом церковнослов'янської через посередництво російської мови. Домінування пасивних конструкцій у цьому стилі деякі дослідники пояснюють тим, що вони забезпечують комунікативну точність і зрозумілість викладу інформації, оскільки в них відсунений на другорядну позицію або імпліцитний суб'єкт [11: 261].

В останні троє десятиріч в українському мовознавстві нормативність уживання пасивних конструкцій визначають для кожного конкретного

Цит у в а н н я: Лаврінець О.Я. Типи складених головних предикативних членів у синтаксичних конструкціях сучасного адміністративно-канцелярського підстилю. *Українська мова*. 2020. № 1 (73). С. 65—79. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.01.065>

типу. Зокрема, двоскладні речення з аналітичним предикативним дієприкметником та односкладні речення з предикативними формами на *-но*, *-то* кваліфікують як такі, що з формального погляду не виходять за межі синтаксичної норми сучасної української літературної мови, якщо йдеться про передавання результативного стану, і що зазначені двоскладні речення є проміжною ланкою в перетворенні особового речення на безособове зі значенням стану, який є наслідком виконаної дії [6: 12]. Що ж до пасивних конструкцій із простим і складеним присудками, вираженими дієсловами недоконаного виду на *-ся*, то їх визнано не нормативними, бо вони не характерні для української мови [6: 12].

Основним носієм предикативності простого речення є предикат як його організаційний центр і компонент семантико-синтаксичної структури речення, який виконує формально-синтаксичну функцію головного предикативного члена (далі — ГПЧ) — присудка у структурі двоскладного речення або співвідносного з присудком головного члена у структурі односкладного речення. У теоретичному синтаксисі предикати систематизовано за семантикою (предикати дії, процесу, стану, кількості, якості, локативні), а ГПЧ — за морфологією природою (дієслівний, іменний, прислівниковий) та способом вираження модально-часових значень (простий, складений, складний, або подвійний). У сучасному українському мовознавстві переважно досліджують типи предикатів і ГПЧ та способи їх вираження незалежно від їхнього стильового функціонування. Типологія ГПЧ та специфіка їх уживання в текстах офіційно-ділового стилю української літературної мови не була об'єктом дослідження сучасних науковців.

Традиційно виокремлюють три структурні типи ГПЧ: простий (синтетична форма), складений і складний (аналітична форма). Дехто класифікував ГПЧ за кількісним критерієм — на одно-, дво- і багатоконпонентні. Об'єктом нашої розвідки є дво-, три- і чотирикомпонентні ГПЧ складеного типу, поширені в пасивних конструкціях сучасних адміністративно-канцелярських текстів, зразки яких містять навчальні посібники та довідники, датовані першими десятиліттями ХХІ ст.

Ядро пасивних конструкцій, зафіксованих у текстах сучасного адміністративно-канцелярського підстилю, становлять двоскладні та односкладні речення з двокомпонентним ГПЧ. За своєю структурою **двокомпонентні ГПЧ** різнотипні й побудовані за такими схемами:

1. «Власне-зв'язка **бути** в часово-способових формах (може бути нульова) + призив'язковий компонент (пасивний дієприкметник у формі називного відмінка, форма на *-но*, *-то*)». Наприклад: *Я попереджений про кримінальну відповідальність* (ПСДП: 156); *Жодне звернення мешканців до ЖЕКу не зафіксоване в книзі диспетчера* (ВУДМ: 145); *На засідання було винесене обговорення цього питання* (БДД: 327; СД: 496; УД: 498); *Всі пропозиції будуть повернені Виконавцю* (БДД: 110); *Підсумкові відомості передано у відомчий архів / до діловодної служби* (ГД: 152; КД: 108); *Збережених грошових білетів... не виявлено* (ПМДП: 243); *Відповідачу / Вам було відвантажено товар* (БДД: 209; ПУМ: 237; СД: 314; ШУДМ: 97; УД: 279);

Помилку буде виправлено найближчим часом (БДД: 331; ГСДП: 191; СД: 500; УД: 503). Призв'язковий компонент може бути виражений сталим словосполученням. Наприклад: *Кабель був виведений з ладу* (ПУМ: 207); *ПІБ з... було зараховано на посаду асистента, а з... переведено на посаду старшого викладача* (ГСДП: 120); *ПІБ було зараховано на посаду прес-секретаря нашої організації* (ШУДМ: 105); *Договір прийнято до виконання* (БДД: 191; СД: 299; УД: 257); *Запит прийнято до розгляду* (БДД: 317; СД: 490; УД: 490). Пасивні конструкції з аналітичним ГПЧ поширені в різних типах документів, у яких зосереджено увагу на завершенні дії та її результаті.

Складений ГПЧ із формою на *-но*, *-то* традиційно визначають як дієслівний, а з пасивним дієприкметником — переважно як іменний, функційно найближчий до простого дієслівного [4: 79; 8: 39; 1: 81—82]. У сучасних граматичних працях функційно-категорійного спрямування обсяг поняття дієслівної лексеми, ієрархія та статус дієслівних утворень зазнали змін. Зокрема, дієприкметник кваліфіковано як дієслівно-прикметникове утворення. Дотримуємося думки, що нетиповим дієслівним утворенням є аналітична дієприкметникова форма, яка, передаючи результативний стан, функціює в позиції дієслівного [5: 375], а не іменного присудка.

Пасивні конструкції з аналітичною дієприкметниковою формою в сучасних зразках документів можуть бути двокомпонентні (приклади вище) та трикомпонентні, що зумовлено факультативною позицією суб'єкта дії: «називний відмінок об'єктного суб'єкта + предикативний пасивний дієприкметник + (орудний відмінок суб'єкта дії)»¹. Наприклад: *Академія атестована Міністерством освіти України* (ПМДП: 200); *Дана юридична форма організації бізнесу була обрана мною як найбільш прийнятна для даного проекту* (ГСДП: 221); *Ваші роботи будуть гідно поціновані шанувальниками і відвідувачами* (БДД: 375; СД: 535; УД: 543); *Вироби поставлені або будуть поставлені Продавцем на територію країни Покупця* (БДД: 120; СД: 178).

У зразках документів більшості аналізованих видань частовживаними є пасивні конструкції з предикативними формами на *-но*, *-то*, побудовані подібно до трикомпонентних пасивних конструкцій з аналітичними дієприкметниковими формами за структурною схемою: «предикативна форма на *-но*, *-то* + знахідний відмінок об'єкта дії + (орудний відмінок суб'єкта дії)». Наприклад: *Сторонами досягнуто угоди про...* (БДД: 173; СД: 284; УД: 240); *Вагомий внесок зроблено установами НАН України* (СОЗД: 127); *Вами було суттєво затримано пуск трансформаторної підстанції* (СД: 510; УД: 515); *Рахунок було оплачено нами повністю* (ХПД: 59); *Колективом педагогів і майстрів разом зі слухачами було проведено такі заходи...* (ПСДП: 76; ПУДМ: 27). Питання нормативності таких конструкцій в українській літературній мові загалом й адміністративно-

¹ Способи вираження, імпліцитність / експліцитність та семантику (асинкретичну й синкретичну) суб'єкта в пасивних конструкціях сучасного адміністративно-канцелярського підстилю див. у статті за нашим авторством [10].

канцелярському підстилі зокрема належить до дискусійних: укладачі одних фахових видань уживання орудного суб'єкта дії вважають можливим [13: 245; 15: 157], інших — помилковим [9: 119—120]. Проте випадки паралельного функціонування не лише трикомпонентних, а й двоконпонентних пасивних конструкцій з аналітичними дієприкметниковими формами та формами на *-но*, *-то* у зразках документів того самого фахового видання, а також у тексті того самого документа засвідчують нерозмежування фахівцями морфологічної природи та функційного призначення цих дієслівних форм. Наприклад: *Цей твір створений мною особисто — Цей твір створено мною особисто* (СД: 279, 400); *Зазначену суму переказано на Ваш розрахунковий рахунок платіжним дорученням — Визнана сума претензії переказана на Ваш розрахунковий рахунок* (БДД: 211, 212; СД: 316; УД: 281, 282); *У вартість навчання Студента в Університеті включено користування бібліотечним фондом... — У вартість навчання Студента в Університеті не включені витрати на проведення додаткових практик* (СД: 86) тощо. Виражаючи результативний стан, що є наслідком виконаної дії, форми на *-но*, *-то* вживані в позиції співвідносного з присудком головного члена односкладного (безособового) речення, аналітичні дієприкметникові форми — у позиції присудка двоскладного речення. Крім того, у структурі незмінних форм на *-но*, *-то* немає будь-якого граматичного афікса, який би вказував на особу виконавця дії [5: 484—485]. Речення з предикативними формами на *-но*, *-то* у складі пасивних конструкцій є «завершальною ланкою в процесі повної формально-граматичної нейтралізації суб'єкта дії» [6: 13]. Наприклад: *Ви вчасно не оплатили кілька рахунків* (БДД: 331) → *Вами вчасно не оплачені кілька рахунків* → *Вчасно не оплачені кілька рахунків* → *Вчасно не оплачено кілька рахунків*.

Вибір того чи того типу пасивних конструкцій залежить від власних уподобань фахівців, сформованих переважно через недостатній рівень оволодіння нормами української літературної мови. Наприклад: *Акт складений комісією* (ДКД: 39; ПМДП: 85; ПСДП: 158; ПУМ: 201; ШУДМ: 224) — *Акт складено комісією* (БДД: 34; ДСД: 248; МДЗ: 81; ПКД: 161; СД: 49; ХПД: 49; УД: 33); *Документ* (розписка / паспорт / довіреність / свідоцтво) *виданий (-а) ким* (особою / відділом) (БДД: 88; ВУДМ: 61; ПМДП: 35; ПКД: 238; ПУДМ: 54; СД: 87; УД: 113) — *Посвідчення про відрядження видано Інститутом інженерної генетики НАН України* (ПУДМ: 34); *Наша пропозиція буде акцептована — Тендерну пропозицію було акцептовано* (БДД: 113, 114); *До ціни товарів включена вартість тари, упакування й маркування* (СД: 373; УД: 348) — *До ціни товару включено вартість тари, упакування й маркування* (БДД: 231); *Договір схвалений зборами трудового колективу* (ДКД: 202) — *Статут ухвалено на загальних зборах трудового колективу* (ГСДП: 315; МДЗ: 52; ПСДП: 39; СД: 25; УД: 15); *Пропозиція була одностайно схвалена на засіданні створеної з цього приводу комісії* (СД: 488; УД: 487); *Питання не було вирішене позитивно* (СОЗД: 135) — *Питання вирішено позитивно у телефонній розмові* (ГД: 109; ДСД: 49; КД: 76; МДЗ: 37). Автори кількох фахових видань з офіційно-ділової мови наголошують на доцільності

використання конструкцій із дієслівними формами на *-но*, *-то* як органічних для української мови реченнєвих структур [9: 121; 12: 206], зокрема для надання фактові більшого значення [2: 28; 15: 39], але дотримуються цієї настанови непослідовно.

2. «Невласне-зв'язка (*називатися, іменуватися, позначатися, вважатися, визнаватися*) у часово-способових формах + при зв'язковий компонент (іменник, прикметник чи дієприкметник у формі називного або орудного відмінка, словосполучення)». Наприклад: *...який / що далі називається / називатиметься Замовник / Виконавець...* (ДСД: 260; ПД: 174—175; ПСДП: 135; СД: 83; ХПД: 73; УД: 64); *...який / що далі іменується / іменуватиметься Продавець / Покупець...* (ПМДП: 97, 99; ПУМ: 219, 244; СОЗД: 97; СД: 399); *Значним вважається перевищення кошторису більше ніж на...* (СД: 185; УД: 130); *Ліквідація Товариства вважається завершеною, якщо...* (ДСД: 194); *Терміном «сторони» в цьому контракті позначаються роботодавець й працівник* (ГСДП: 272; ПКД: 241; ПД: 72); *Днем звільнення вважається останній день роботи* (ДКД: 235; ДСД: 224; ПД: 189); *Обставинами форс-мажору за цим Договором додатково визнаються такі події...* (СД: 244). Конструкції із цим ГПЧ — складеним іменним присудком — установлюють тотожність об'єктів на підставі тих чи тих ознак, більш поширені в текстах наукового стилю і, за спостереженням О. Сулими, є його специфічною рисою [14: 23—24, 26]. Пор.: *Особливо в'їдливе сатиричне мовлення називається саркастичним* (ДСУМ: 103); *Обернене відображення у випадку відображення одного елемента вважалося однозначним* (МР: 12); *Український народ не мав своєї державності, і українська мова в царській Росії офіційною владою взагалі не визнавалась як мова, а вважалась наріччям російської* (МСУМ: 256). У проаналізованих фахових виданнях із офіційно-ділової мови конструкції тотожності такого типу переважають у документах із договірної діяльності (договір, контракт, угода) та подекуди в організаційних документах (положення, статут, інструкція, правила).

У деяких посібниках аналітичний ГПЧ зазначеного типу вжито паралельно із трикомпонентним ГПЧ (нульова власне-зв'язка *бути* + пасивний дієприкметник у формі називного відмінка, рідше — форма на *-но*, *-то* + іменний при зв'язковий компонент у формі називного або орудного відмінка) у структурі пасивних конструкцій та двоконпонентним ГПЧ (нульова власне-зв'язка *бути* + іменний при зв'язковий компонент у формі називного відмінка) у структурі активних конструкцій. Наприклад: *...який далі називається Керівник, ...який названий далі Фахівець...* (СД: 84; УД: 65); *...який далі називається Вищий орган, ...якого далі названо Керівником...* (СД: 82; УД: 63); *...який названий далі Замовник / Виконавець...* (СД: 97; УД: 128); *...який іменованій далі Продавець / Покупець...* (ПД: 71; СД: 428); *Трудовий договір визнаний недійсним за рішенням суду від...* (ПД: 83); *ПК визнано придатним до експлуатації* (ХПД: 50); *...у подальшому / далі Університет / Замовник* (СД: 85; УД: 381). Автори лише кількох фахових видань послідовні у виборі пасивних конструкцій

із трикомпонентним ГПЧ. Наприклад: ...**який названий** далі **Замовник / Виконавець** (ГСДП: 262, 269); ...**який іменованій** далі **Продавець / Покупець** (ПКД: 232; ШУДМ: 190); **Ваша претензія визнана безпідставною** (БДД: 211).

Позитивною рисою сучасних наукових досліджень гуманітарного напрямку, зокрема мовознавчого, якої, на жаль, бракує синтаксису офіційно-ділової мови, вважаємо вилучення чужих для української мови пасивних дієслів на **-ся** як дієслівних зв'язок аналітичних ГПЧ і заміну пасивних конструкцій органічними активними конструкціями — односкладними чи двоскладними реченнями. Наприклад: **Перехід слів інших лексико-граматичних класів у займенники позначають терміном прономіналізація** (ЯУМТ: 93); **Таке узагальнене поняття позначає термін «морфема»** (СУМ: 26); **Грамматичні категорії, утілені у словоформах того самого слова, називають словозмінними...** (ГМ: 51); **Традиційно виразниками стану вважають дієслова** (КСТ: 2); **Християни та іудеї (частково) визнають Біблію книгою священною** (ДСУМ: 91); **Традиційно реалізацію подвійного синтаксичного зв'язку здебільшого визнавали лише в ...реченнях з подвійним присудком** (КС: 10). У сучасних адміністративно-канцелярських текстах уживання активних конструкцій тотожності є, на жаль, нечастим. Наприклад: **Для цілей цього договору термін «форс-мажор» означатиме: стихійні лиха, дії або законні вимоги органів державної влади...** (СД: 225; УД: 175); **Усі грошові подарунки й речі, які будуть одержані нами від родичів і друзів як весільні дарунки, визнаємо спільною власністю подружжя** (ПСДП: 69).

3. «Допоміжне дієслово з модальним значенням (*могти, мати*) у часово-способових формах + інфінітивний призв'язковий компонент (пасивне дієслово на **-ся**)». Цей тип дієслівного складеного присудка має значення можливості / неможливості або обов'язковості / необов'язковості здійснення дії суб'єктом, позиція якого у структурі речення є факультативною. Наприклад: **За згодою сторін може встановлюватися неповний робочий час** (ПКД: 146); **Орендоване житло може здаватися в суборенду Орендарем лише з письмового дозволу Орендодавця** (БДД: 164; СД: 211; УД: 159); **Заперечення щодо документів не можуть підписуватися головним бухгалтером без консультацій із Генеральним директором** (ДСД: 288); **Довідки, документи Товариства та копії з них не можуть передаватися органам перевірки у володіння або вилучатися ними без дозволу Генерального директора** (ДСД: 288); **Продукція має випускатися в стандартній упаковці** (ПМДП: 97). Інколи призв'язковий компонент може бути виражений усталеним словосполученням. Наприклад: **Нормативні акти й правила можуть братися до уваги головним бухгалтером** (ДСД: 284). Семантика зазначеного типу аналітичного ГПЧ зумовлює вживання пасивних конструкцій у документах із договірної діяльності та в організаційних документах.

Друге місце за поширенням у цьому підстилі належить синтаксичним конструкціям із **трикомпонентними ГПЧ**, що побудовані за такими схемами:

1. «Нульова власне-зв'язка **бути** + прикметник із модальним значенням (*повинен*) + інфінітивний призв'язковий компонент (пасивне діє-

слово на *-ся*)». Наприклад: *Сторонами повинно забезпечуватися відпрацювання нормальної тривалості робочого часу* (ДКД: 214); *До застосування стягнення від порушника трудової дисципліни повинне вимагатися пояснення в письмовій формі* (ПД: 25); *Зміни повинні схвалюватися загальними зборами трудового колективу* (ПКД: 150); *Довідка не повинна вимагатися у випадку написання планових підручників і навчальних посібників* (СД: 394; УД: 377). Як і двокомпонентний ГПЧ третього типу, зазначений ГПЧ виражає семантику обов'язковості / необов'язковості, а пасивні конструкції з ним функціують в організаційних документах та документах із довірливої діяльності.

2. «Нульова власне-зв'язка *бути* + дієприкметник із модальним значенням повинності (зобов'язаний) + інфінітивний призив'язковий компонент». Наприклад: *Замовник зобов'язаний виконувати всі вказівки відповідальної особи Виконавця з правильної експлуатації...* (СД: 221; УД: 126); *Протягом трьох робочих днів після повернення з відрядження працівник зобов'язаний подати авансовий звіт про витрачену у зв'язку з відрядженням суму* (ПД: 145); *Начальник відділу / Лаборант / Секретар підрозділу / Адміністрація / Пасажир / Педагогічні працівники зобов'язаний (-а, -і)...* (ШУДМ: 43; ПСДП: 16; ГД: 275; ДСД: 224; ГСДП: 311; ПД: 12). У досліджуваних фахових виданнях цей ГПЧ частовживаний як синонім до двокомпонентних ГПЧ, побудованих за схемами: «допоміжне дієслово з модальним значенням (зобов'язуватися у формі 3 особи) + інфінітив», «стала сполука *брати* (у формі 3 особи) на себе зобов'язання + інфінітив». Наприклад: *Видавництво зобов'язане випустити у світ твір не пізніше одного року. <...> Автор зобов'язується за пропозицією Видавництва доопрацювати твір або внести до нього виправлення...* (СД: 394; УД: 377); *Береговий М.Ф. зобов'язаний відшкодувати збитки. Пан Береговий М.Ф. зобов'язується чітко виконувати установлені коледжем правила, накази, розпорядження...* (ПМДП: 98); *Замовник доручає, а Виконавець бере на себе зобов'язання виконати такі роботи... <...> Замовник зобов'язаний своєчасно прийняти й оплатити роботу* (БДД: 68; СД: 97; УД: 69); *Замовник / Працівник зобов'язаний... Виконавець / Фізична особа зобов'язується...* (СОЗД: 147, 150; ПД: 80).

Дієслова видової пари *зобов'язувати* — *зобов'язати* позначають перехідну дію, а *зобов'язуватися* — *зобов'язатися* — неперехідну, власне-зворотну. Похідність форм *зобов'язуваний* і *зобов'язаний* від дієслів *зобов'язувати* і *зобов'язати*, відповідно їхній статус як пасивних дієприкметників є незаперечним. Проте в тлумачному словнику форму *зобов'язаний* пасивним дієприкметником не визначено [3: 380], що, на нашу думку, суперечить граматичним нормам української літературної мови, і, як наслідок, спричиняє невивіржену синонімію та паралельне функціонування ГПЧ із компонентами *зобов'язаний*, *зобов'язатися*, *брати на себе зобов'язання* й структурно-семантичне отождоження активних і пасивних конструкцій у сучасних адміністративно-канцелярських текстах. Наприклад: *У період отримання допомоги у зв'язку з безробіттям зобов'язаний сприяти своєму працевлаштуванню. Зобов'язують своєчасно повідомити службу зайнятості*

про всі зміни... (БДД: 94); *Ви зобов'язані сплатити* нам недотримку (БДД: 206) — *Відповідно до пункту 3 нашої угоди Ви зобов'язалися переда-ти* нам майданчик для будівництва... (ШУДМ: 104) тощо. Автори деяких фахових видань в організаційних документах (правила, інструкція), службових листах та документах із договірної діяльності (угода, контракт, договір) уживають активну чи пасивну конструкцію, маємо надію, зважаючи на специфіку граматичної природи та семантики зазначених модальних компонентів (ГД; ДКД; МДЗ; ПУМ; ПСДП; ПУДМ; ХПД; ШУДМ). Наприклад: *Виконавець бере на себе зобов'язання виготовити 20 пар шкіряного взуття... Виконавець зобов'язується виготовити* взуття добро-якісно. *Замовник зобов'язується своєчасно прийняти й оплатити* роботу (ШУДМ: 192); *Орендар зобов'язується сплачувати* встановлену орендну плату за виконувани інші умови (МДЗ: 123); *Для виконання зазначених функцій секретар підрозділу зобов'язаний одержувати в управлінні докумен-тального забезпечення кореспонденцію...* (ГД: 275); *Начальник відділу зобо-в'язаний знати закони України, укази Президента...* (ШУДМ: 43).

Модальне значення, близьке до ГПЧ «власне-зв'язка *бути* + зобов'язаний + інфінітив», виражає зрідка вживаний трикомпонентний ГПЧ із пасивним дієприкметником *уповноважений*. Наприклад: *Орендодавець і його посередники уповноважені перевіряти стан Устаткування в робочий час, а також перевіряти умови його експлуатації* (СД: 331). Дотримуємося думки, що зазначені трикомпонентні ГПЧ не окремий, «змішаний» [7: 23; 1: 82—83] тип присудка, у якому поєднані іменний та дієслівний типи, а складений дієслівний [8: 29; 4: 78], оскільки всі компоненти — аналітична дієприкметникова форма та інфінітив — дієслівні.

3. «Допоміжне дієслово з модальним значенням (*могти, мати*) в часово-способових формах + власне-зв'язка *бути* у формі інфінітива + призив'язковий компонент (пасивний дієприкметник переважно у формі називного відмінка, рідше — форма на *-но, -то*)». Зазначений ГПЧ має поширену модальним компонентом структуру двокомпонентного ГПЧ першого типу та семантику двокомпонентного ГПЧ третього типу. Значення можливості / неможливості або обов'язковості / необов'язковості здійснення дії складеного ГПЧ ускладненого типу також зумовлює функціонування пасивних конструкцій переважно в організаційних документах та документах із договірної діяльності. Наприклад: *Кожен конфлікт може бути врегульований шляхом переговорів...* (СД: 452); *Повноваження з цього доручення не можуть бути передані іншим особам* (БДД: 76; СД: 121; ШУДМ: 236; УД: 80); *Розмір одноразової допомоги може бути зменшено* (ПД: 61); *Майно має бути повернуто в неушкодженому стані* (БДД: 161; СД: 209; УД: 157).

У проаналізованих фахових виданнях нерідко спостерігаємо функційне ототожнення трикомпонентних ГПЧ із зазначеними призив'язковими компонентами. Наприклад: *Стягнення може бути зняте до завершення одного року — Стягнення може бути знято до закінчення одного року* (ПД: 18, 26); *Угода може бути розірвана достроково з ініціативи обох*

Сторін — Договір може бути розірвано за взаємною згодою Сторін (БДД: 69, 157; СД: 99, 206; УД: 71, 154); *Контракт за згодою сторін може бути продовжений або укладений на новий строк* (ПКД: 244; ПД: 75) — *Дію трудового договору може бути припинено тільки з підстав, передбачених чинним законодавством України* (ПКД: 145; ДСД: 223); *За кожне порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосоване тільки одне дисциплінарне стягнення* (ДСД: 226; ПД: 26) — *За порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один із заходів стягнення* (ПКД: 148). Дехто з авторів фахових видань послідовний у виборі пасивних конструкцій із відповідним трикомпонентним ГПЧ. Наприклад: *Особисте доручення на одержання коштів може бути посвідчене організацією, де працює або навчається довіритель* (ПУМ: 180); *Акції Товариства можуть бути викуплені самим Товариством...* (СОЗД: 104); *На посаду лаборанта може бути призначена особа...* (ПСДП: 16); *Товар має бути відвантажений не пізніше...* (ШУДМ: 101); *Квартира може бути використана лише для проживання в ній Орендаря та осіб, які проживають разом із ним* (МДЗ: 124) — *Через обмежену площу наших складських приміщень поставання має бути здійснено у кілька етапів* (ГСДП: 189). За нашими спостереженнями, перевагу віддають пасивним конструкціям із дієприкметниковим призв'язковим компонентом у трикомпонентному ГПЧ.

Нерозмежування фахівцями граматичної природи призв'язкових компонентів трикомпонентних ГПЧ, подібно до двокомпонентних ГПЧ, зумовлює не властиву українській мові факультативну позицію суб'єкта дії в пасивних конструкціях із формами на *-но*, *-то*. Пор.: *Статутний фонд має бути виплачений Засновниками протягом року — Договір може бути змінено чи розірвано будь-якою зі сторін* (ДСД: 191, 274); *Договір може бути змінений лише за письмової домовленості про це представниками Сторін* (МДЗ: 126) — *Роботодавцем може бути запроваджено підсумований облік робочого часу за погодженням з представницьким органом* (ДКД: 212).

Синоніміїність двокомпонентного ГПЧ третього типу та трикомпонентного ГПЧ розглянутого типу засвідчує їхнє паралельне функціонування в сучасних адміністративно-канцелярських текстах, зокрема й у тексті того самого документа. Наприклад: *До чергування можуть залучатися лише керівні працівники — За порушення законодавства про охорону праці винні працівники можуть бути притягнуті до...* (ПКД: 152, 155); *За згодою сторін конкретні вихідні дні можуть змінюватися — Умови цього контракту можуть бути змінені тільки за згодою сторін у письмовій формі* (ПД: 81, 76); *До проведення експертизи цінності всі секретні документи мають бути виконані, сформовані у справи, а картки (журнали) обліку секретних документів за відповідний період відпрацьовані. <...> У робочій картці мають зазначатися назва структурного підрозділу...* (ДСД: 207); *У державних і комунальних навчальних закладах поряд з державною мовою в навчальному процесі можуть застосовуватися й вивчатися мови національних меншин. <...> Рішення суду не може бути оскарженим* (ПСДП: 45); *Розміри орендної плати можуть змінюватися за згодою Сторін. Вони можуть*

бути переглянуті достроково... (БДД: 163; СД: 210; УД: 158); *Оплата має здійснюватися через банк країни продавця. <...> Оплата має бути здійснена у формі безвідкличного й підтвердженого акредитиву* (БДД: 320, 321; УД: 492, 493). У кількох із проаналізованих фахових видань віддано перевагу пасивним конструкціям лише із двокомпонентним ГПЧ. Наприклад: *Договір може розриватися не тільки з ініціативи працівника, а й з ініціативи адміністрації* (ВУДМ: 145); *Виробнича кооперація... та інші види спільної діяльності можуть здійснюватися на основі договорів (контрактів) без утворення юридичної особи* (ПМДП: 178). У зразках документів тільки одного з досліджуваних джерел (МДЗ) пасивні конструкції з двокомпонентним ГПЧ не вживають.

Чотирикомпонентний ГПЧ обмежений у вжитку й побудований за схемою: «нульова власне-зв'язка *бути* + прикметник із модальним значенням (*повинен*) + власне-зв'язка *бути* у формі інфінітива + при зв'язковий компонент (пасивний дієприкметник у формі називного відмінка, рідше — форма на *-но*, *-то*)». Наприклад: *Усі ймовірні претензії за Договором повинні бути розглянуті Сторонами протягом 10 днів з моменту отримання претензії* (БДД: 131; СД: 405; УД: 391); *Усі працівники підприємства повинні бути ознайомлені з чинними Правилами під розпис* (ПД: 26); *Товар повинен бути повністю поставлений протягом...* (СД: 404; УД: 389); *Дострокове розірвання цього Договору повинно бути розглянуто в ...термін* (БДД: 145; СД: 196; УД: 143). При зв'язковий компонент може бути представлений усталеною сполукою. Наприклад: *Проект Статуту банку повинен бути доведений до відома не пізніше ніж...* (БДД: 152; СД: 202; УД: 149).

Пасивні конструкції з чотирикомпонентним ГПЧ, що мають тотожну семантику із трикомпонентним ГПЧ першого типу, також функціують у документах із договірної діяльності та організаційних документах. Семантичну співвідносність засвідчують поодинокі випадки паралельного функціонування пасивних конструкцій із цими ГПЧ у сучасних адміністративно-канцелярських документах. Наприклад: *Продукція повинна пакуватися в ...тару — Товар повинен бути затарений / спакований Продавцем так...* (БДД: 118, 261; СД: 177, 404; УД: 121, 389).

У сучасних адміністративно-канцелярських текстах спостерігаємо функціонування пасивних конструкцій із ГПЧ складеного дієслівного типу та активних конструкцій як синтаксичних синонімів. Наприклад: *Я... попередньо ознайомлений нотаріусом із загальними вимогами Цивільного кодексу України* (СД: 111) — *Пан... з нашої фірми ознайомив Вас із цінами та графіком постачань* (ШУДМ: 94); *З результатами атестації / інструкцією / наказом / заявою директора ознайомлений...* — *З відгуком / пам'яткою ознайомився...* (ДКД: 138, 139; ПКД: 66, 426; СД: 41, 162; УД: 28, 105); *Усі уроки було обговорено / були обговорені з учителем і методистом* (ГСДП: 159; ШУДМ: 169) — *Програма пройшла обговорення та затвердження на засіданні* (ГСДП: 160); *Я, старший викладач кафедри..., отримав від завідувача складу... у тимчасове користування для членів археологічної експедиції: 20 рюкзаків, 6 наметів...* — *Мною, студентом..., отримано від завідувачки*

бібліотеки... у користування підручники (ШУДМ: 238, 239); Через обмежену площу наших складських приміщень постачання **має бути здійснено** у кілька етапів — При застосуванні розцінок на видачу ТУ на підключення до електромереж об'єктів іншої потужності **потрібно** до розцінок **застосовувати** додаткові коефіцієнти (ГСДП: 189, 329); Роботодавцем **може бути запроваджено** підсумований облік робочого часу за погодженням з представницьким органом. <...> Виходячи з виробничих потреб роботодавця **може встановлювати** максимальну тривалість роботи... (ДКД: 212). Активні конструкції, на нашу думку, мають кількісно переважати над пасивними конструкціями, а на перспективу й витіснити пасивні конструкції як неприродні для синтаксису української літературної мови загалом та адміністративно-канцелярської мови зокрема.

Отже, у сучасному адміністративно-канцелярському підстилі переважають двокомпонентні ГПЧ, приз'язковий компонент яких виражений пасивним дієприкметником або формою на *-но*, *-то*. Пасивні конструкції із цими ГПЧ використовують у різних документах, де зосереджено увагу на завершенні дії та її результаті, причому вибір певного типу цих конструкцій залежить від власних уподобань фахівців. Пасивні конструкції з іншими складеними ГПЧ вживані переважно в організаційних документах та документах із договірної діяльності, що зумовлено семантикою ГПЧ — можливістю / неможливістю, обов'язковістю / необов'язковістю, повинністю. Синонімічність аналітичних ГПЧ із тотожним модальним компонентом представлена паралельним функціонуванням пасивних конструкцій у сучасних зразках документів, зокрема й у тексті того самого документа. Пасивні конструкції з ГПЧ складеного іменного типу обмежено вживані в сучасному адміністративно-канцелярському підстилі.

Перспективу дослідження вбачаємо у виявленні семантичної специфіки та засобів вираження складених ГПЧ у пасивних конструкціях інших функційних стилів та їхніх підстилів, що вможливить з'ясувати продуктивність / непродуктивність різних засобів у сучасній українській мові.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- БДД — Бибик С.П., Сютя Г.М. Ділові документи та правові папери. Харків, 2005.
ВУДМ — Волкотруб Г.Й., Венцовський А.М. Українська ділова мова. Київ, 2003.
ГД — Гордієнко К.Д. Діловодство в роботі секретаря. Київ, 2007.
ГМ — Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. За ред. К.Г. Городенської. Київ, 2017.
ГСДП — Глушик С.В., Дияк О.В., Шевчук С.В. Сучасні ділові папери. Київ, 2005.
ДКД — Данюк В.М., Кулаковська Л.П. Кадрове діловодство. Київ, 2006.
ДСД — Діденко А.Н. Сучасне діловодство. Київ, 2001.
ДСУМ — Дудик П.С. Стилїстика української мови. Київ, 2005.
КД — Комова М.В. Діловодство. Львів, 2006.
КС — Кобченко Н.В. Система подвійних синтаксичних зв'язків у граматичному ладі сучасної української мови. Київ, 2018.
КСТ — Кавера Н.В. Семантична типологія предикатів стану: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2008.
МДЗ — Мина Ж.В., Думанський Н.О. Документаційне забезпечення діяльності установи. Львів, 2015.

- МР — Миронцов М.Л. Розв'язок прямих та обернених задач електричного та індукційного каротажу методом інтегральних (повних) струмів: автореф. дис. ... канд. фіз.-мат. наук. Київ, 2008.
- МСУМ — Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови. Київ, 2003.
- ПД — Пашутинський Є.К. Діловодство кадрової служби (Кадри підприємства). Київ, 2004.
- ПКД — Палеха Ю. Кадрове діловодство. Київ, 2009.
- ПМДП — Паламар Л.М., Кацавець Г.М. Мова ділових паперів. Київ, 2000.
- ПСДП — Погиба Л.Г., Грибіниченко Т.О., Баган М.П. Складання ділових паперів. Київ, 2002.
- ПУДМ — Погиба Л.Г., Шкуратяна Н.Г., Грибіниченко Т.О. та ін. Практикум з українського ділового мовлення. Київ, 2002.
- ПУМ — Потелло Н.Я. Українська мова і ділове мовлення. Київ, 2001.
- СД — Сучасне діловодство: зразки документів, діловий етикет, інформація для ділової людини. За ред. В.М. Бріцина. Київ, 2010.
- СОЗД — Собчук В.С. Основи загального діловодства. Луцьк, 2008.
- СУМ — Сучасна українська мова: Морфологія. За ред. А.К. Мойсієнка. Київ, 2013.
- УД — Універсальний довідник з ділових паперів та ділової етики. За ред. Л. Пустовіт. Київ, 2003.
- ХПД — Хоменко М.Ф., Грабарь О.В. Посібник з діловодства. Київ, 2003.
- ШУДМ — Шевчук С.В. Українське ділове мовлення. Київ, 2011.
- ЯУМТ — Ярошевич І.А. Українська морфологічна термінологія ХХ — початку ХХІ ст. Київ, 2010.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арібжанова І.М. Присудок. Типи присудків. *Сучасна українська мова: Синтаксис*. За ред. А.К. Мойсієнка. Київ, 2013. С. 75—86.
2. Бирик С.П., Сютя Г.М. Ділові документи та правові папери. Харків, 2005.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Укладач В.Т. Бусел. Київ — Ірпінь, 2003.
4. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ, 1993.
5. Городенська К.Г. Дієслово. *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія*. За ред. К.Г. Городенської. Київ, 2017. С. 364—415, 442—493.
6. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови. *Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць*. Вип. IV. Київ, 2001. С. 11—15.
7. Іваницька Н.Л. Трьохелементний присудок в українській мові. *Українська мова і література в школі*. 1973. № 1. С. 16—24.
8. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. Київ, 1995.
9. Комова М.В. Складання ділових документів. Львів, 2007.
10. Лаврінець О.Я. Суб'єкт у пасивних конструкціях сучасного адміністративно-канцелярського мовлення. *Мова: класичне — модерне — постмодерне*. Вип. 4. Київ, 2018. С. 48—67.
11. Непийвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Київ, 1997.
12. Погиба Л.Г., Грибіниченко Т.О., Баган М.П. Складання ділових паперів. Київ, 2002.
13. Погиба Л.Г., Шкуратяна Н.Г., Грибіниченко Т.О. та ін. Практикум з українського ділового мовлення. Київ, 2002.
14. Сулима О. Складений іменний присудок у науковому стилі. *Українська мова*. 2010. № 4. С. 22—29.
15. Сучасне діловодство: зразки документів, діловий етикет, інформація для ділової людини. За ред. В.М. Бріцина. Київ, 2010.

LEGEND

- БДД — Bybyk, S.P., Siuta, H.M. (2005). Business documents and legal papers. Kharkiv: Folio (in Ukr.).

- ВУДМ — Volkotrub, H.Y., Ventskovskiy, A.M. (2003). Ukrainian business language. Kyiv: MAUP (in Ukr.).
- ГД — Hordiienko, K.D. (2007). Office records in the work of the secretary. Kyiv: KNT (in Ukr.).
- ГМ — Horodenska, K. (Ed.). (2017). Grammar of the modern Ukrainian literary language. Morphology. Kyiv: Vydavnychi Dim D. Buraho (in Ukr.).
- ГСДП — Hlushchuk, S.V., Dyiak, O.V., Shevchuk, S.V. (2005). Modern business papers. Kyiv: Atika (in Ukr.).
- ДКД — Daniuk, V.M., Kulakovska, L.P. (2006). Personnel records management. Kyiv: Kavela (in Ukr.).
- ДСД — Didenko, A.N. (2001). Modern office records. Kyiv: Lybid (in Ukr.).
- ДСУМ — Dudyk, P.S. (2005). Stylistics of the Ukrainian language. Kyiv: Akademiia (in Ukr.).
- КД — Komova, M.V. (2006). Office records. Lviv: Triada plus (in Ukr.).
- КС — Kobchenko, N.V. (2018). System of double syntactic connections in the modern Ukrainian language. Kyiv: Osvita Ukrainy (in Ukr.).
- КСТ — Kavera, N.V. (2008). Semantic typology of predicates of state: abstract. dis. ... cand. filol. sciences: 10.02.01. Kyiv (in Ukr.).
- МДЗ — Мyna, Zh.V., Dumanskyi, N.O. (2015). Documentation support of the institution activity. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhniky (in Ukr.).
- МР — Myrontsov, M.L. (2008). Solution of direct and inverse problems of electric and induction logging by method of integral (total) currents: abstract. dis. ... cand. phys.-mat. sciences: 04.00.22. Kyiv (in Ukr.).
- МСУМ — Matsko, L.I., Sydorenko, O.M., Matsko, O.M. (2003). Stylistics of the Ukrainian language. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukr.).
- ПД — Pashutynskyi, Ye.K. (2004). Office records of the personnel service (Personnel of the enterprise). Kyiv: KNT (in Ukr.).
- ПКД — Palekha, Yu. (2009). Personnel records management. Kyiv: Lira-K (in Ukr.).
- ПМДП — Palamar, L.M., Katsavets, H.M. (2000). The language of business papers. Kyiv: Lybid (in Ukr.).
- ПСДП — Pohyba, L.H., Hrybinychenko, T.O., Bahan, M.P. (2002). Drawing up of business papers. Kyiv: Lybid (in Ukr.).
- ПУДМ — Pohyba, L.H., Shkuratiana, N.H., Hrybinychenko, T.O. et al. (2002). Workshop on Ukrainian business broadcasting. Kyiv: FADA, LTD (in Ukr.).
- ПУМ — Potello, N.Ya. (2001). Ukrainian language and business broadcasting. Kyiv: MAUP (in Ukr.).
- СД — Britsyn, V.M. (Ed.). (2010). Modern office work: samples of documents, business etiquette, information for a business person. Kyiv: Dovira (in Ukr.).
- СОЗД — Sobchuk, V.S. (2008). The basics of general case management. Lutsk: Volynska oblasna drukarnia (in Ukr.).
- СУМ — Moisiienko, A.K. (Ed.). (2013). Modern Ukrainian language: Morphology. Kyiv: Znannia (in Ukr.).
- УД — Pustovit, L. (Ed.). (2003) Universal guide on business paper and business ethics. Kyiv: Dovira (in Ukr.).
- ХПД — Khomenko, M.F., Hrabar, O.V. (2003). Bookkeeping guide. Kyiv: Geneza (in Ukr.).
- ШУДМ — Shevchuk, S.V. (2011). Ukrainian business broadcasting. Kyiv: Litera LTD (in Ukr.).
- ЯУМТ — Yaroshevych, I.A. (2010). Ukrainian morphological terminology XX — beginning of the XXI centuries. Kyiv: KNEU (in Ukr.).

REFERENCES

1. Aribzhanova, I.M. (2013). Predicate. Types of predicates. *Modern Ukrainian language: Syntax*. Kyiv: Znannia. P. 75—86 (in Ukr.).
2. Bybyk, S.P., Siuta, H.M. (2005). Business documents and legal papers. Kharkiv: Folio (in Ukr.).
3. Busel, V.T. (Ed.). (2003). Big explanatory dictionary of the modern Ukrainian language. Kyiv — Irpin: Perun (in Ukr.).
4. Vykhovanets, I.R. (1993). Grammar of the Ukrainian language. Syntax. Kyiv: Lybid (in Ukr.).

5. Horodenska, K. (2017). Verb. *Grammar of the modern Ukrainian literary language. Morphology*. Kyiv: Vydavnychi Dim D. Buraho. P. 364–415, 442–493 (in Ukr.).
6. Horodenska, K. (2001). Syntactic specifics of the Ukrainian scientific language. *Ukrainian terminology and modernity: collection of researches*. Vol. IV. P. 11–15 (in Ukr.).
7. Ivanytska, N.L. (1973). Three-element predicate in the Ukrainian language. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 1, 16–24 (in Ukr.).
8. Karanska, M.U. (1995). Syntax of the Ukrainian literary language. Kyiv: Lybid (in Ukr.).
9. Komova, M.V. (2007). Drawing up of business documents. Lviv (in Ukr.).
10. Lavrinets, O.Ya. (2018). Subject in passive constructions of modern formal language. *Language: classic — modern — postmodern*. Vol. 4. P. 48–67. Kyiv (in Ukr.).
11. Nepyivoda, N.F. (1997). Language of Ukrainian scientific and technical literature (functional and stylistic aspects). Kyiv: Mizhnarodna finansova agentsiya (in Ukr.).
12. Pohyba, L.H., Hrybinychenko, T.O., Bahan, M.P. (2002). Drawing up of business papers. Kyiv: Lybid (in Ukr.).
13. Pohyba, L.H., Shkuratiana, N.H., Hrybinychenko, T.O. et al. (2002). Workshop on Ukrainian business broadcasting. Kyiv: FADA, LTD (in Ukr.).
14. Sulyma, O. (2010). Compound nominal predicate in the author's scientific style. *Ukrainska mova*, 4, 22–29 (in Ukr.).
15. Britsyn, V.M. (Ed.). (2010). Modern office work: samples of documents, business etiquette, information for a business person. Kyiv: Dovira (in Ukr.).

Статтю отримано 24.09.2019

Olena Lavrinets, Candidate of linguistic sciences, associate professor,
National University of «Kyiv-Mohyla Academy»
2 Skovorody St., Kyiv 04655, Ukraine
E-mail: lavrinets@ukma.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6363-1502>

TYPES OF COMPOUND MAIN PREDICATIVE PARTS IN SYNTAX CONSTRUCTIONS OF MODERN FORMAL LANGUAGE

In history of syntax the typology of predicates is carried out according to their semantic, and the typology of principal predicative part of the sentence is based on their morphological nature and methods of expression of their modal-tense meaning. The types of predicates and principal predicative parts of the sentence with methods of their expression regardless of their stylish usage are mainly investigated in modern Ukrainian linguistics. Typology of principal predicative parts of the sentence and specific of their usage in formal language texts, which syntax is special with passive constructions, is, in particular, out of eyeshot of modern researchers.

Structure and semantic specific of two-, three- and quaternary of compound principal predicative parts of the sentence and features of performance of passive constructions with an analytical principal predicative part of the sentence in modern documents are described on material of manuals and reference books on the formal language, dated by the first decades of the XXI century.

Double-component principal predicative parts of the sentence with passive participle or predicative form on -но attached to a link verb are mainly widespread in the modern formal language. Passive constructions with these compound principal predicative parts of the sentence are used in different types of documents, concentrated on completion of action and its result, thus choice of any type of passive constructions depends on specialists' own tastes. Passive constructions with other analytical principal predicative parts of the sentence of the complex verbal type are used mainly in organizational documents and contractual activity documents, and are predefined by semantics of these predicates — possibility / impossibility, obligatoriness / optionality, duty. Synonymity of analytical principal predicative parts of the sentence with an identical modal component is proved by parallel usage of passive constructions in the modern standards of documents, and, in particular, in the text of the same document. Passive constructions with compound principal predicative part of the sentence are not popular in the modern formal language and are not characteristic for its syntax.

A research prospect consists in the exposure of semantic specific and means of expression of compound principal predicative part of the sentence in passive constructions in other functional styles and their substyles for finding out the productivity / unproductivity of these means in the modern Ukrainian on the whole and formal language in particular.

Keywords: *formal language, passive construction, compound principal predicative part of the sentence, forms on -но, -мо, passive participles on -ний, -тий, passive verbs on -ся, verbal copula, modal component, component attached to a link verb.*